

AİHM Kararları Işığında Kimlik ve İnsan Hakları, Türkiye’de İnsan Hakları Danışma Kurulu Tecrübesi

Av. Kemal Akkurt*

GİRİŞ

Lübnan doğumlu, ancak gençliğinden beri Paris’te yaşayan Amin Maalouf , “Ölümcül Kimlikler” isimli kitabında; kimliğin bölümlere ayrılamayacağını, ne yarımlardan, ne üçte birlerden, ne de kuşatılmış diyarlardan oluşmayacağını, bu nedenle ne yarı Fransız, ne de yarı Lübnan’lı olduğunu, bir kişiden diğerine asla aynı olmayan özel bir “dozda”, onu biçimlendiren bütün öğelerden oluşmuş, tek bir kimliği olduğunu ısrarla vurgular. Ancak kendisini daha çok Fransız mı, yoksa daha çok Lübnanlı mı hissettiği sorusuna cevabı çok nettir: Her ikisi de. Burada bir çelişki görmüyor Maalouf.

Kimlik, insanlara bir çırpıda verilmiyor. Yaşam boyunca oluşuyor ve değişiyor. Yaşamın her aşamasında, insanların aidiyetlerine karşı tavırları ve bunlar arasındaki hiyerarşiyi belirleyen yaralar oluşur. İnsanlar, dinleri yüzünden eziyet gördüklerinde, derilerinin rengi ya da yamalı giysileri veya şivesi yüzünden aşağılandıklarında, alaya alındıklarında, bunu unutmazlar. Bu nedenle kimlik, çok çeşitli aidiyetlerden oluşur. Ama aynı zamanda kimlik, tektir ve biz onu bir bütün olarak yaşarız. Ancak kimlik, bir “yamalı bohça” da değildir. Gergin bir tuval üzerine çizilen bir desendir; tek bir aidiyete dokunulmaya görsün, sarsılan bütün bir kişilik olacaktır.

Tarihsel olarak Sosyal Bilimler literatürüne bakıldığında, “halk” teriminin gerçekte pek az kullanıldığı görülmektedir. En çok kullanılan üç terim, hepsi modern dünyada “halklar”ın çeşitleri sayılan “ırk”, “ulus” ve “etnik grup” dur. Bunlardan etnik grup, en yenisidir ve gerçekte, önceden yaygın bir şekilde kullanılan “azınlık” teriminin yerini almıştır. Bir ırkın, görünür fiziksel biçime sahip olan bir genetik kategori olduğu varsayılır. Son 150 yılda ırkların isimleri ve ayırt edici niteliklerine ilişkin önemli akademik tartışmalar olmuştur. “Ulus” un bir devletin

* Avukat, Ankara Barosu Üyesi

fiili ya da muhtemel sınırlarına her nasılsa bağlı olan toplumsal-siyasal bir kategori olduğu varsayılır. Bir “etnik” grubun, kuşaktan kuşağa geçen ve normal olarak kuramda devlet sınırlarına bağlı olmayan, bazı sürekli davranışlara sahip olduğu söylenen kültürel bir kategori olduğu varsayılır.

Bir etnik grubun “kültürü”, tam olarak, o etnik gruba ait olan, ana babaların çocuklarına toplumsal olarak öğretmek zorunda oldukları kurallar kümesidir. Kuşkusuz devlet ya da eğitim sistemi bunu yapabilir. Ama genelde bu özelleşmiş işleri tek başına ya da fazla açık bir biçimde yerine getirmekten kaçınır. Çünkü bunu yapması “ulusal” eşitlik kavramını ihlal etmek olurdu. Böyle bir ihlali açıkça ortaya koymaya razı olan devletler, sürekli olarak bu ihlalden vazgeçmeye zorlanmaktadır.

Çok kültürlülük kavramı, bir toplumun birden fazla (dil, din, etnik, bölgesel) kimliğinin olduğunu ve bütün bu kimliklerin siyasi ve kültürel alanda yer alabilmesi gerektiğini tanımlar.

Çoğulculuk kavramı ise, toplumda farklı etnik/kültürel kimlikler olduğunu, bunların varlıklarının ve kendilerini ifade etmelerinin indirgenemez bir meşruiyeti olduğunu kabul eder. Bunların her alanda temsil edilmesini bir zorunluluk olarak görmez. Örneğin, çok kültürlülüğü siyasi temsil alanına bir norm olarak taşımaya içermez. Çoğulculuk, siyasi temsil alanında alt kimlik ifadelerinin yasaklanmasını gerektirmez. Ancak bu kimliklerin iradi ve siyasi yapıda zorunlu temsiline de yer vermeyi öngörmez. Buna karşılık, dilin eğitimi ve kullanımı alanlarında iki farklı seviye olduğunu kabul eder. Resmi dilin tek olması, toplumda belli bir yoğunlukta kullanılan diğer dillerin eğitim, basın-yayın ve kültür alanlarında kullanılmasının engellenmesini gerektirmez. Laik çoğulculuk, resmi bir din fikrini reddederken, Türkiye’de olduğu gibi, Diyanet İşleri Başkanlığı kisvesi altında oluşturulan resmi “toplumsal çimento” işlerini de kabul etmez.

Son 25 yıldır Türkiye’de yaşanan gelişmeler, Türkiye’deki en büyük etnik grubu oluşturan Kürtlerin tanınma taleplerini oluşturmaktadır. Türkiye’de Cumhuriyet’in birliği içinde demokratik ilkelere sadık kalmak isteyenler, bu kimlik tanınması taleplerine “çok kültürlülük” veya “çoğulculuk” seçenekleri içinde çözüm arıyorlar.

Türkiye’de Kürt sorunu, dini bir farklılıktan kaynaklanmıyor. Bu nedenle, Kürtlerin toplumsal tanınma talebi, dilin kullanım meşruiyetinin tanınması etrafında yoğunlaşıyor. Bu talep, dile ve onun taşıyıcısı olduğu kimliğe sahip çıkmak gibi özgül bir boyutun yanında, “ Türk Milleti ” merkezli söylem ve girişimlerin taşıdığı çok güçlü etnik vurguya karşı gelişen bir tepkiden de besleniyor. Kürt kimliğinin tanınması taleplerinin bugün ulaştığı seviyede, kendini egemen millet olarak görme alışkanlığından sıyrılamamış “Türk Milliyetçiliği”nin yüksekte bakan ve emredici / yasaklayıcı tavrının başat bir rol oynadığı biliniyor. Bu milliyetçiliğe tepki olarak, dar ama etkili bir çevrede gelişen ve “ mazlum ” olma konumundan gidasını alan “Kürt Milliyetçiliği ” gelişiyor. Hiçbir somut adım atılmadan geçen her gün, karşılıklı milliyetçileri güçlendiriyor.

Bugün Türkiye’de çoğulculuk ilkesi çerçevesinde kısa vadede atılabilecek, simgesel gücü yüksek ve somut olarak gerçekleştirilmesi bir muhatap gerektirmeyen adımlar var. Soyut ilkeler üzerinden değil, atılacak somut adımlar üzerinden tartışmanın zamanı gelip, geçiyor. Örneğin Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da isimleri değiştirilen yerlerin eski isimlerine kavuşmalarının sağlanması, çoğulculuk, dilin ötesinde kültürel tarihin de çoğul olduğunun kabul edilmesi gibi. Buna benzer onlarca adımın atılması mümkündür ve gereklidir.

Ülkemizin aday olduğu ve girmeye çalıştığı Avrupa Birliği, çoğulcu demokrasiyi ve çok kültürlülüğü esas alan bir birliktir. Günümüzde birkaç istisna dışında, yeryüzünde artık çok uluslu, çok etnikli, çok dilli olmayan ülke yoktur. Bu çokluklar, teklife evrilmek şöyle dursun, artan küreselleşme, yeniden yapılanma ve göçlerle birlikte, daha bir iç içe geçerek örgütlü toplumlar karşısına yeni taleplerle çıkıyorlar.

Değişen değerler ve globalleşen dünyamızda, yeni dünya düzeninin gerektirdiği siyasi ve ekonomik istikrarın zorunlu bir sonucu olarak, çok kültürlülüğün kaynaklanan çatışma ve ihtilaflara meydan vermeme politikası, hakim bir boyut kazanmaya başlamıştır.

Ulusal azınlık ve vatandaşlık kavramlarını birlikte değerlendirdiğimizde; “zorunlu vatandaşlık” ve “gönüllü vatandaşlık” kavramları ile karşılaşırız. Bir ülkede kendini zorunlu vatandaş olarak hisseden bir kişinin, ülkesine gönülden bağlı olması mümkün değildir. Çünkü özgür iradesi ile o ülkede bulunmamaktadır. Ya o ülkede doğmuştur, ya da o ülkeye göç ederek yerleşmiştir. Zorunlu vatandaşlık, kişinin farklılığının ve kültürünün tanınmadığı ve saygı gösterilmediği durumlarda ortaya çıkar. Zorunlu vatandaş olan bir kişiden, fazla bağlılık ve yurtsever duygular beklenemez.

Bir devlete bağlılık duygusu olan “yurtsever”liği, ulusal bir gruba ait olma duygusu olan “ulusal kimlikten ayırmak gerekir. Çoğu çok uluslu devlette olduğu gibi, İsviçre’de de ulusal gruplar sırf büyük devlet kendi ulusal varlıklarını tanıdığı ve saygı gösterdiği için, o devlete bağlılık duyarlar. İsviçreliler, yurtseverdir. Ancak onların sadakat gösterdiği İsviçre, değişik halkların bir federasyonu olarak tanınmıştır. Bu nedenle İsviçre, çok uluslu devlete en iyi bir örnektir. Yarattığı ortak bağlılık duygusu, ortak bir ulusal kimliği değil, paylaşılan bir yurtseverliği yansıtır. İşte bu nedenle İsviçre vatandaşı, gönüllü vatandaş toplamasına en iyi örnektir. Günümüzde çağdaş anlamda değerlendirilmesi gereken, gönüllü vatandaşlık kavramıdır. Bu örnek de bize gösteriyor ki, kişilerin gönüllü vatandaş olabilmeleri için, farklılıklarının tanınması, bu farklılıklarını yaşatabilmeleri ve geliştirebilmelerine olanak sağlanması ile mümkündür. Bunun için de gönüllü vatandaşlık kavramının pratiğe indirgenmesi zorunludur.

Osmanlı İmparatorluğu’nun devamı olan Türkiye Cumhuriyeti, dünyanın en belirgin çok uluslu ve çok kültürlü bir ülkesidir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti, imparatorluğun tasfiyesinden sonra, ulusal, üniter devlet modelini esas alarak, diğer

ulusal azınlıkların varlığını Lozan istisnası dışında tanımamıştır. Bu nedenle, uygulanan politikalar sonucu, bu ulusal azınlıkların çoğu göç etmiş, çoğu da yok olma aşamasına gelmiştir.

Bugün dünyada evrensel değerler bağlamında, ulusal ve etnik azınlıklar, ulusal, dilsel ve dinsel taleplerini yerine getirmektedirler. Azınlık grupların bu talepleri, yalnızca gelişmiş ülkeleri değil, gelişmekte olan ülkeleri de sancılı bir yeniden yapılanma sürecine zorlamaktadır. Demokratik olan çok kültürlü toplumlarda, değişik ulusal ve etnik grupları tanımak yetmez. Onlara pratikte kendilerini yaşatma ve geliştirme hak ve imkanlarının tanınması gerekir. Türkiye de, çok zengin çok kültürlü ve çok uluslu bir ülke olmasına karşın, ülkede yaşayan birçok ulusal azınlık ve etnik grup, ulusal ve kültürel haklara sahip olmamalarının yanı sıra, birbirlerini dahi tanıma ortamı ve imkanı bulamamışlardır.

Evrensel değerler ve uluslararası sözleşmeler çerçevesinde ve Avrupa Birliği bağlamında, çok kültürlü bir ülke olan Türkiye, bütün vatandaşlarının kültürel ve insani haklarını tanınması ve bu hakların yaşama geçirilmesi sonucu, bütün vatandaşlarının “gönüllü” birer vatandaş olmalarının önünü açarak, “ortak bir yurtseverlik duygusunun” yeşermesi ve olgunlaşmasını sağlayarak, tam demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olmanın önündeki engeli aşarak, bir dünya devleti olma sürecindeki ilerlemesine ivme kazandırmış olacaktır.

AİHS ve AİHM Açısından Kimlik ve İnsan Hakları*

II. Dünya Savaşı sonrasındaki insan hakları düşüncesi, liberal öğretilere dayanır. Bu nedenle, savaş sonrasında başlayan insan hakları hareketleri; kültürel haklara ya da azınlık haklarına yer vermez. Ne B.M. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde, ne de bu Bildirge’de yer alan temel ilkeleri somut hukuk normlarına dönüştürülen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde kültürel hakları görebiliriz. Bu belgelere egemen olan temel varsayım, bütün bireylere etnik, dinsel, dilsel özellikleri ne olursa olsun, eşit haklar tanınırsa, özel bir takım haklar istenmesine gerek kalmayacağı yolundaydı.

Bu anlayıştan hareketle kaleme alınan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Sözleşme), kültürel özellikleri dikkate almaksızın, taraf devletlerin yetki alanı içindeki bütün bireylere aynı eşit hakları tanıır. Birey, Sözleşme sisteminin temel direğidir. Sözleşme, vatandaşlık bağından söz etmez. Sözleşmenin öznesi, vatandaş olsun olmasın, devletin yetki alanı içinde bulunan bireylerdir. Bu kavram, Sözleşme’nin uygulama alanının devletin ülkesi ile sınırlı olmamasına yol açtı.

* Bu bölümdeki teknik bilgiler ve AİHM kararları için Rıza Türmen’in 24.11.2004 tarihli “AİHM Açısından Kimlik ve İnsan Hakları” isimli makalesinden yararlanılmıştır.

Devlet, yetki alanını ülke dışına taşırsa, ülke dışındaki bireylerin de insan haklarının ihlalden devlet sorumlu olur. (KKTC’deki Rum vatandaşların mallarına el konulması nedeniyle, Rum vatandaşı Louizidu’ya ödenen tazminat bu nedenle Türkiye tarafından ödendi). İlerleyen yıllarda, Batı Avrupa’daki demokrasi ve insan hakları alanındaki gelişmelere paralel olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), içtihat yoluyla, klasik liberal öğretiyi yumuşatıp, esneklik kazandırdı. Kültürel Haklar ve Çoğulculuk, savaş sonrasında AİHM uygulamasında, Avrupa’da demokrasi alanında önemli gelişmeler sağladı. Demokrasi tanımı, salt belirli aralıklarla dürüst seçimler yapılmasıyla sınırlı kalmadı. Çoğulculuk, farklılıkların kabulü ve tanınması, bunların korunması da demokrasi tanımı içine girdi.

Sözleşmenin dayandığı temel unsur olan demokrasi kavramındaki bu gelişmeler, AİHM kararlarına da yansdı. Örneğin düşünce ve ifade özgürlüğü davalarında referans alınan Handyside / İngiltere kararında AİHM, demokrasinin çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirliliğe dayandığı görüşüne yer verdi. İfade özgürlüğünün bu esaslara dayalı bir demokratik toplum için gerekli olduğunu belirtti.

Ayrıca, ifade özgürlüğünün sadece iyi karşılanan düşünceleri değil, aynı zamanda, devleti ya da nüfusun bir bölümünü inciten, şoke eden ya da rahatsız eden düşünceler için de geçerli olduğunun altını çizdi. AİHM’nin yerleşik içtihadı haline gelen bu ilkeler, hemen her ifade özgürlüğü davasında tekrarlanır. AİHM, aynı zamanda sözleşmenin 10/2 maddesindeki sınırlamaların dar yorumlanması gerektiğini birçok kararında belirtti. (Observer /Guardian, 26.11.1991)

AİHM kararlarında geniş bir çoğulculuğa yer veren ifade özgürlüğü, bütün özgürlüklerin temeli olarak görülür. Şiddete teşvik, ırkçılık, üçüncü kişilere hakaret gibi unsurlar taşımadığı sürece, bireyin ifade özgürlüğü korunur. Bu özgürlüğün içine, bireyin kültürel hakları, kültürel kimliklere ilişkin yazı ya da sözleri de girer. Bu konuda, Türk yargıçlar ile AİHM yargıçları arasında farklı yaklaşımlar bulunduğunu görmekteyiz. Örneğin, ‘Kürt’ sözcüğü geçtiği için yazarın ya da konuşmacının mahkumiyetine yol açan pek çok dava Türkiye aleyhine, AİHM’de ihlal ile sonuçlandı. Başta Anayasa’nın 90/son maddesi olmak üzere, yasal değişikliklerden sonra, AİHM ile Türk yargı organları arasındaki bu değerlendirme farklılıklarının ortadan kalkması beklenir.

Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin Türk Anayasa Mahkemesi kararlarına karşı açılan ve çoğu ihlal kararı ile sonuçlanan davalarda da AİHM’nin siyasal çoğulculuğun önemine değindiğini görüyoruz. Örneğin, programına Kürt sorununa yer verdiği için kapatılan Türkiye Birleşik Komünist Partisi kararında (1990), AİHM şunları söylüyor: “Demokrasi, ifade özgürlüğünden kuvvet alarak büyür. Bu açıdan bakılınca, bir siyasal grubu, devletin nüfusunun bir bölümünün durumunu tartışmak istemesini engellemek haklı görülemez”. Bulgaristan’da yaşayan Makedonyalıların kurduğu bir derneğin düzenlemek istediği bir toplantı nedeniyle Stankov / Bulgaristan kararında ise AİHM, “Bir grup insanın otonomi,

hatta ülkenin bir bölümünün başka bir ülke ile birleşmesini talep etmesi, toplantı özgürlüğünün sınırlanmasını otomatik olarak haklı göstermez” demiştir.

Cinsel kimliklerle ilgili olarak AİHM’nin birçok kararı var. Eşcinsellikle ilgili Dudgeon / İngiltere (22.10.1981), Norris / İrlanda (26.10.1988), Modinos / Kıbrıs (22.4.1993) davalarında AİHM, cinsel yaşamın, Sözleşme’nin özel yaşama ilişkin 8. madde kapsamına girdiğini belirtmiş ve eşcinselliğin ceza yasalarında suç bulunarak cezalandırılmasını 8. maddenin ihlali olarak görmüştür. Ameliyat ile cinsiyet değiştirme davalarında şikayetin konusu; ilgili devletin nüfus kütüğünde cinsiyet değiştirilmesine paralel değişiklikleri yapmaması ile ilgilidir. AİHM, pek çok davada devletin bu reddinin Sözleşme’nin ihlali olmadığına karar verdikten sonra Goodwin / İngiltere davasında (11.7.2002) içtihadını değiştirdi ve 8. maddenin ihlal edildiğine karar verdi. Bunu yaparken, Avrupa’da transseksüelleri toplumsal ve hukuksal tanıma yolundaki eğilimi göz önünde tuttu. Kişisel kimlikle, yasaların çatışmasının birey üzerinde doğuracağı olumsuz sonuçlara değindi. Devletin, ameliyatla cinsiyet değiştirilmesini kabul ettikten sonra, bundan doğan hukuki sonuçları da kabul etmesi gerektiğini ileri sürdü.

Din ve vicdan özgürlüğü alanındaki AİHM kararlarında da çoğulculuğa verilen önemi görüyoruz. Birçok AİHM kararında belirtildiği gibi, din ve vicdan özgürlüğü sadece inananları değil, aynı zamanda ateistleri, agnostikleri, kuşkucuları, ilgi duymayanları da kapsar. (Kokkinakis / Yunanistan, 25.5.1993), Yehova Tanıklarının Yunanistan’a karşı açtığı davalarda, AİHM proselytizm’in (başkalarını kendi dinine çevirme çabası, din propagandası yapma) din ve vicdan özgürlüğü kapsamına girdiğini kabul eder. Aynı şekilde din değiştirmek de din ve vicdan özgürlüğü kapsamında. Şerif / Yunanistan davasında (14.2.1999), Şerif, Rodop’da halk tarafından seçilen müftüdür. Yunan Hükümeti Şerif’in seçimini kabul etmez, kendi atadığı müftüyü işbaşına getirir. Şerif, ayrıca hapse mahkum olur. AİHM, Yunan Hükümeti’nin Sözleşme’nin din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin 9. maddesini ihlal ettiğine karar verdi. Kararda, AİHM şu görüşlere de yer verdi: “Demokratik bir toplumun ayrılmaz bir parçası olan ve yüzyıllar boyunca verilen mücadeleler sonucu kazanılan çoğulculuk, düşünce, din ve vicdan özgürlüğüne dayanır. Bir kişiyi, onu isteyerek izleyen bir grubun dinsel lideri olarak davrandığı için cezalandırmak, dinsel çoğulculukla bağdaşmaz”.

Gorzelik/Polonya, Belçika Dil davası, Thlimmenos / Yunanistan kararlarında da görüldüğü gibi, bazı gruplara ya da kurumlara bazı ayrıcalıklar tanınması, ayırimcılığa yol açmadığı sürece, Sözleşme’nin ihlali anlamına gelmez. Chaa-re Shalom ve Tsedek / Fransa davasında, bir azınlık içindeki azınlığın durumu söz konusu. Ortodoks bir Yahudi derneği, Fransa’da Yahudi cemaati tarafından yapılan hayvan kesiminin kendi inançlarına uygun olmadığını ileri sürmüştür. AİHM, ihlal olmadığına karar vermiştir. Muhalefet görüşü yazan beş yargıç, bu kararın dinsel çoğulculukla bağdaşmadığını, devletin değişik dinsel kuruluşlar ve inançlar karşısında tarafsız olması gerektiğini belirttiler.

Sözleşmenin farklı yaşam biçimlerini, özel yaşama ve aile yaşamına ilişkin 8. maddede çerçevesinde ne ölçüde koruması gerektiği sorunu, İngiltere’ye karşı açılan Roman davalarında ortaya çıktı. Birbirine benzeyen beş davada, Roman aileler kendilerine ait arazilerde, karavan içinde geleneksel yaşamlarını sürdürmek istemişler, ancak ilgili makamlar izin vermemişlerdir. Bu davalarda AİHM, 8. maddenin ihlal edilmediğine karar verdi. Bunlardan bir tanesi olan Chapman / İngiltere davasının kararında (18.1.2001), AİHM azınlıklara ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan kimliklere ilişkin görüşlerini açıklar. AİHM’ye göre, Avrupa Konseyi’ne üye devletler arasında azınlıkların özel gereksinmelerini ve güvenliklerini, kimliklerini, yaşam biçimlerini korumaya yönelik devletin pozitif yükümlülükleri olduğunu kabul eden bir uluslararası konsensüs doğmakta. Bunun amacı sadece azınlıkların çıkarlarını korumak değil, aynı zamanda kültürel farklılıkları gözetmektir. Ancak, bu konsensüsün taraf devletlere her durumda yol gösterecek standartları oluşturacak kadar somut bir nitelik taşıdığı söylenemez. Örneğin, Çerçeve Anlaşması, genel ilkeleri ve amaçları içermekle birlikte, taraf devletler arasında bunların uygulanmasına ilişkin bir görüş birliği bulunmamaktadır.

Azınlığın bir mensubu olmak, bütün toplumu ilgilendiren çevre gibi konularda genel yasalardan muafiyet sağlamaz. Çingenelerin korunmaya muhtaç bir azınlık olmaları, planlama çalışmaları çerçevesinde ve alınacak kararlarda onların özel gereksinmelerini ve değişik yaşam biçimlerine özel bir dikkat gerektirmektedir. Bu açıdan, taraf devletlerin Çingenelerin yaşam biçimini kolaylaştırmak bakımından pozitif bir yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu kararlardan da anlaşılacağı gibi AİHM, azınlıkların korunması konusunda oldukça tutucu bir tutuma sahip. Roman’ların azınlık olduğunu, korunmaya muhtaç bir durumları bulunduğunu, hatta devletin pozitif yükümlülüğünü kabul etmekle birlikte, bu korumayı sağlamakta çekingen davranıyor. AİHM, buna gerekçe olarak da, azınlık haklarının henüz bir uluslararası hukuk normu niteliğini kazanmadığını ileri sürüyor. Bu tutumun, Avrupa Konseyi’nin yürürlüğe girmiş olan Ulusal Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Hakkında Çerçeve Sözleşmesi’nde benimsenen tutumla ne ölçüde uyum içinde olduğu tartışılabilir.

17 Şubat 2004 tarihinde karar bağlanan Gorzelik ve diğerleri/Polonya davasında, AİHM azınlıklar konusuna değindi. Polonya’da, Silezya kültürünü canlandırmak, gösteriler, eğitim kurumları, kültürel etkinlikler düzenlemek amacıyla, “Silezya Vatandaşlığına Mensup Kişilerin Birliği” adlı bir dernek kurulur. Polonya makamları, Silezya ulusu diye ayrı bir ulus olmadığı gerekçesiyle derneği kaydetmeyi reddediler.

Derneğin tüzüğünde Silezya’nın ulusal azınlık olduğu belirtilir. (Polonya seçim kanunu uyarınca, ulusal azınlıklar %5 barajına tabi değil.) Polonya Anayasa Mahkemesi kararı onaylar. AİHM şu görüşleri belirtir: “Ulusal ya da etnik azınlıkların tanınması devletten devlete değişiklik göstermektedir. Uluslararası hukuk, taraf devletlere yasalarında belirli bir ulusal azınlık kavramını kabul etmek konusunda

bir yükümlülük getirmemektedir. Polonya yasalarında, ulusal azınlığın belirli bir tanımının yapılmaması bir ihlal oluşturmaz”. Bundan sonra, AİHM kararda demokrasi ve çoğulculuğa geniş bir yer ayırır. Demokrasi, Avrupa kamu düzeninin temel unsuru, Sözleşme, demokratik bir toplumun değerlerini ve ülkelerini korumak ve geliştirmek amacına yönelir. Demokrasi, her zaman çoğunluğun görüşlerinin egemen olması anlamına gelmez. Aynı zamanda, azınlıklara adil işlem yapılması ve çoğunluğun üstün durumunun kötüye kullanılmaması ile dengelenmesi gerekir. Etnik kimlikleri korumak ya da bir azınlık bilinci yaratmak amacıyla dernekler kurulması demokrasinin düzgün işleyebilmesi açısından önem taşır. Çünkü çoğulculuk, kültürel geleneklerin, etnik ve kültürel kimliklerin, dinsel inançların, artistik, edebi ve sosyo-ekonomik düşüncelerin çeşitliliğinin ve dinamiklerinin tanınması ve saygı gösterilmesine dayanır. Toplumsal dayanışmanın sağlanması, farklı kimliklere sahip kişiler ya da grupların uyum halinde birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde olmalarına bağlıdır. Bir azınlığın kimliğini ifade etmek ve geliştirmek amacıyla dernek kurması, bu azınlığın haklarının korunması bakımından önemli olabilir. Sonuç olarak AİHM, derneğin seçimlerde avantaj sağlamak amacıyla kurulmak istendiği ve bunun kabulü halinde diğer etnik azınlıkların da kendilerini ulusal azınlık olarak göstererek aynı yola gidecekleri, böyle bir durumun kamu düzeni açısından sorunlar yaratacağı gerekçesiyle derneğin kaydının reddinin Sözleşme’yi ihlal etmediği sonucuna vardı

Üç yargıç yazdıkları ayrı görüşte, kararın, AİHM’nin ihlal bulduğu Stankov / Bulgaristan kararı ile uyum içinde olmadığı görüşünü belirttiler. Sözleşmeye ve insan hakları hukukuna uygun olan da karşı görüşlerdir. Mahkemenin, ileriki süreçte karşı görüşler doğrultusunda içtihatlarını değiştirmesi beklenir.

Sonucun tartışılabilir olması bir yana bırakılırsa, AİHM, bu karardaki azınlıklar, kültürel kimliklere ilişkin görüşleri, o zamana kadar bu konuda belirttiği görüşlerin çok ilerisindedir. Gorzelik kararıyla, AİHM, azınlık hakları, kültürel kimliklerle insan haklarını bağdaştırmak konusunda önemli bir mesafe almıştır. AİHM’nin azınlık haklarıyla insan hakları arasında bir uyum sağlaması, demokrasi ve çoğulculuk ekseninden geçiyor. Sözleşme, demokrasiye dayanır. Çoğulculuk, demokrasinin ayrılmaz bir unsurudur. Çoğulculuk, ancak farklı etnik ve kültürel kimliklerin tanınması ile sağlanabilir. AİHM kararında, vurgu azınlıklar üzerine değildir. Azınlıkları tanıyıp tanımama konusunda devletleri serbest bırakıyor. Ancak vurgu, farklı kültürel kimliklerin kabul edilmesi üzerindedir. AİHM bunu çoğulculuk bakımından zorunlu görüyor. Kararın dikkat çeken bir yanı da, demokrasinin her zaman çoğunluğun görüşlerinin egemen olması anlamına gelmediği ve bunun azınlık hakları ile olmasa bile (AİHM bundan söz etmiyor) azınlığa adil işlem yapılması ile dengelenmesi gerektiği yolundaki görüştür.

Sözleşmenin 8 (özel yaşam ve aile yaşamı), 9 (din ve vicdan özgürlüğü), 10 (ifade özgürlüğü) ve 11. (toplanma ve dernek kurma özgürlüğü) maddeleri aynı yapıya sahiptir. Birinci paragrafta özgürlüğü tanımlar, ikinci paragrafta bu özgürlüğün

hangi durumlarda sınırlanabileceğini belirler. Bütün sınırlama nedenleri arasında, sınırlamanın demokratik bir toplum için gerekli olması koşulu vardır.

AİHM’de bu hak ve özgürlükler iki düzeyli bir koruma sağlar. Birinci düzey; sınırlamanın demokrasinin temel ilkelerine uygun olmasıdır. Burada II. Dünya Savaşı’ndan alınan derslerin izlerini görüyoruz. Sözleşme’yi hazırlayanlar, Sözleşme’nin iki dünya savaşı arasında Avrupa’da kurulan Nazi ve faşist rejimler gibi totaliter rejimlere karşı bir önleyici rol oynamasını ön görmüşler. Bu koruma mutlak bir nitelik taşır. AİHM, Hükümetlere bu düzeyde takdir yetkisi tanımaz. İkinci düzeyde ise; Sözleşme bireyi, demokratik hükümetlerin haklarını ihlal eden davranışlarına karşı koruyor. Bu düzeydeki korumada, Hükümetlerin özgürlüklere getirdikleri sınırlamaların demokratik toplum için gerekli olduğunu göstermeleri bekleniyor. Bu ikinci düzeydeki korumada, AİHM tamamlayıcı bir rol oynuyor ve hükümetlere bir takdir yetkisi tanıyor. Rusya’dan, Kafkas’lardan İzlanda’ya kadar uzanan geniş bir alanı kapsayan Sözleşme bölgesinde, değişik kültürlere, değişik geleneklere sahip toplumlar yaşıyor.

Sözleşme’nin kültürel özellikleri göz önünde tutarak uygulanmasını sağlamak amacıyla AİHM, devletlere belirli bir takdir yetkisi tanıyor. Böylelikle, demokratik devletlerin kendi toplumlarının özelliklerine göre farklı çözümler bulabilmelerini öngörüyor. Ancak, devletlere bırakılan bu yetki sınırsız değil.

AİHM’nin denetimine tabi. Başka bir deyişle AİHM, Sözleşme’yi uygularken birinci düzey korumada asgari evrensel standartlar getiriyor. İkinci düzey korumada ise, kültürel farklılıklara yer veren bir uygulama öngörüyor. Böylelikle Sözleşme sisteminde evrensellik ilkesi ile kültürel farklılıklar bir ölçüde bağlaştırılıyor. Ancak, hükümetlerin takdir yetkisini kullanabilmeleri için ön koşul; AİHM’de demokrasinin ilkelerine uygun davrandıkları ve iyi niyetli oldukları yolunda bir inancın bulunmasıdır.

Devletlere tanınan takdir yetkisi, özgürlüğün niteliğine göre değişiyor. Örneğin, ifade özgürlüğü davalarında; siyasal eleştiri ya da kamu çıkarının bulunduğu durumlarda, devletlerin takdir yetkisi çok sınırlıdır. Buna karşılık ticari, kültürel, ahlak anlayışına ilişkin konularda devletlerin takdir yetkisi daha geniş. Başka bir ölçü de şu:

Bir Avrupa konsensüsü bulunan durumlarda, devletin takdir yetkisi dardır. Üzerinde konsensus bulunmayan konularda (bunlar daha çok ahlak ve kültüre ilişkin konular oluyor) devletin takdir yetkisi daha geniştir.

Sözleşme metninde kültürel azınlıklarla ilgili olabilecek tek madde, ayırım-cılığı yasaklayan 14. maddedir. Ancak 14. madde, bağımsız bir madde değil. Sözleşme’de başka bir madde ile birlikte, buna bağlı olarak uygulanıyor. Bu, 14. maddenin metninden kaynaklanıyor. 14. madde, Sözleşme’de öngörülen hak ve özgürlüklerden söz eder. Bu nedenle, 14. maddeyi başka bir madde ile birlikte ile-ri sürmek gerekir. Bu durumda da AİHM genellikle, ana maddeden ihlal bulursa,

ayırımcılık şikâyetini ayrıca incelemiyor. Ancak, bunun böyle olmadığı davalar da var. Ana maddeden ihlal bulunmamasına karşın, 14. maddeden ihlal bulunan davalar olduğu gibi (Belçika'ya karşı açılan dil davası, 1968), hem ana maddenin, hem 14. maddenin ihlaline karar verilen davalar da var. Örneğin, Marckz / Belçika (13.6.1979). Davanın konusu; evlilik dışı doğan çocuklarla, evlilik içi doğan çocuklar arasındaki ayırım. AİHM bu davada, hem 8. maddenin (kişisel yaşam ve aile kurma hakkı), hem de 14. maddenin ihlal edildiğine karar verdi. 14. maddenin ihlalinin en son örneği Türkiye'den. İzmirli Avukat Ayten Ünal Tekeli, evlendikten sonra kocasının soyadı yerine kendi genç kızlık soyadını kullanmak istiyor. Oysa Türk Medeni Kanunu, kadının genç kızlık soyadının kocanın soyadı ile birlikte kullanılmasına izin veriyor ama tek başına genç kızlık soyadının kullanılmasına izin vermiyordu. Yasanın evli kadın ile evli erkeğe farklı işlemler yapmasını, AİHM 14. madde ile birlikte 8. madde açısından inceledi ve 14. maddenin ihlal edildiğine karar verdi. Ayrıca 8. maddeden incelemeye gerek görmedi.

AİHM'nin 14. madde uygulamaları eleştiri konusudur. Zira, 14. maddenin uygulanması için, aynı durumda olanlara farklı işlem yapılması gerekiyor. Ayrıca, işlemin makul bir gerekçesi var mı? Bu inceleniyor. AİHM, bir kere aynı durumda olmadıklarına karar verirse, bu işlemin makul bir gerekçesi var mı, amaç meşru mu ya da orantılı mı, bu konulara girmiyor. Bu tür bir metodoloji, hakkaniyete uymayan, adaletsiz sonuçlar verebilir. Örneğin, Moustaqim / Belçika (1991) davasında; 2 yaşından beri Belçika'da ikamet eden bir Fas vatandaşı olan Moustaqim, suç işlediği için sınır dışı ediliyor. Moustaqim, Belçikalı genç suçlularla aynı durumda değil. Çünkü Belçikalı genç suçlular Belçika vatandaşı oldukları için sınır dışı edilemiyor. Bu durumda AİHM, Moustaqim'in sınır dışı edilmesinin gerekçesi haklı mı, makul mü, bu konuları incelemiyor, ihlal görmüyor.

14. maddeye yöneltilen temel eleştiri ise, bağımsız uygulanamamasıdır. Oysa Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden bu yana geçen 50 yıldan fazla süre içinde, ayırımcılık kavramı değişikliklere uğradı, kapsamı genişledi. Özellikle Batı Avrupa'ya göç olgusunun doğurduğu ayırımcılık önem kazandı.

Kadın-erkek arasındaki kemikleşmiş, aşılması güç eşitsizlikler, giderek artan sayıda evlenmemiş anneler, evlilik dışı çocuklar, eşcinseller, cinsiyet değiştirenlerin neden olduğu yeni ayırımcılık biçimleri var. Bütün bunlar karşısında 14. madde aynı kaldı. İşte bu eleştirilere yanıt olarak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 2000 yılında 12. protokolü kabul etti ve üye devletlerin imzasına açtı. Bu protokol yürürlüğe girerse, Sözleşme'ye bağımsız, genel bir ayırımcılığın önlenmesi maddesi eklenecek. 12. Protokolde, üye devletlerin yasalarında (Sözleşme'de değil) yer alan hakların kullanılmasında seks, ırk, renk, dil, din, siyasi ya da başka bir düşünce, bir ulusal azınlığa mensup olma gibi nedenlerle ayırımcılık yapılması yasaklanıyor. 12. Protokol yürürlüğe girerse, Sözleşmede ilk kez, ulusal azınlıklara atıf yapılacak. Ayrıca, AİHM'e üye devletlerin yasalarını ayırımcılık açısından inceleme yetkisi verecek. Yukarıda değinilen kararlar-

da AİHM, çoğulculuğu ve kültürel kimlikleri kabul edip bunları Sözleşme’deki hak ve özgürlüklere uyarlarlarken, aynı zamanda sınırlarını çiziyor. İngiltere’ye karşı açılan Chapman ve diğer Roman davaları kararlarında öngördüğü sınır şu: Toplumun ortak çıkarlarını ilgilendiren çevre gibi konularda, bir azınlığın mensubu olmak, genel yasaların azınlık mensuplarına uygulanmamasını talep etmek hakkını vermez. Gorzelik kararında kabul ettiği sınır, dernek kurma hakkı ile ilgili. Azınlığın, haklarını korumak amacıyla dernek kurmasının önem taşıyabileceği ilke olarak kabul edilmekte, ancak ulusal azınlık kimliği altında dernek kurulmasının Polonya’daki seçim sistemi dolayısıyla kamu düzeni açısından sakıncalar doğurabileceği gerekçesiyle, getirilen engellemenin Sözleşme’ye uygun olduğu sonucuna varılmaktadır.

Chaare Shalom ve Tsedek kararında, kabul edilen sınırlama, bir azınlık içindeki azınlıkla ilgili. Azınlığın inanç özgürlüğünün korunması konusundaki pozitif yükümlülüğünü yerine getirdikten sonra, bu azınlık içindeki azınlığa karşı olan pozitif yükümlülüğün daha sınırlı olduğunu kabul ediyor AİHM.

Siyasal partilere ilişkin olarak çoğulculuk ilkesinin sınırlanmasını Refah Partisi kararında görüyoruz. Refah Partisi, laikliğe aykırı faaliyetleri nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştı. AİHM’nin kararda altını çizdiği ve karara yön veren temel ilke şu: Siyasi partiler, devletin yasalarının ya da anayasal düzeninin değiştirilmesi için çaba gösterebilirler. Ancak bunun için iki koşul gerekli: Birincisi, bu amaç için kullanılacak araçların meşru ve demokratik olması, ikincisi de öngörülen değişikliğin demokrasinin temel ilkelerine uygun olması. Bu ilkeye uygun olarak AİHM, Refah Partisi’nin Başkanı ve liderlik kadrosunun söylemlerini inceledi. Bu söylemler, ileri sürülen çok hukukluluk, şeriata dayanan bir rejim kavramlarının demokrasinin temel ilkelerine uygun olmadığı sonucuna vardı. Ayrıca, söylemlerde şiddete başvurmaya açık bırakan ifadeleri de göz önünde bulundurdu. Bunların bütünü dikkate alındığında, Refah Partisi’nin topluma sunduğu siyasi projenin demokrasi ile bağdaşmadığına karar verdi. Ayrıca, Refah Partisi’nin tek başına iktidara gelerek bu görüşleri uygulamaya koyma olasılığının bulunduğunu da göz önüne alarak, partiyi kapatmanın demokratik bir toplum için gerekli olduğuna karar verdi. Bu davada, çoğulculuk, demokrasinin gereksinimleri ile sınırlanmaktadır.

AİHM’nin din ve vicdan özgürlüğü açısından değişik nedenlerle çoğulculuğa getirdiği sınırlamaları, birçok davada görmek olanağı var. Bir sınırlamaların gerekçesi, değişik inançlara sahip gruplar arasında uzlaşa sağlamaktır. Kokkinakis / Yunanistan davası kararında (25.1.1993) AİHM şu görüşü ileri sürer: Birkaç dinin yan yana yaşadığı demokratik toplumlarda, değişik grupların çıkarları arasında uzlaşa ve herkesin inançlarına saygı gösterilmesini sağlamak amacıyla, bu özgürlüğe (din ve vicdan özgürlüğü) sınırlamalar getirmek gerekli olabilir.

Karaduman / Türkiye davasındaki Komisyon kararı (3.5.1993) ve Dahlab / İsviçre davasında AİHM kararı (15.2.2001), başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak ve kamu düzeni nedenleriyle din ve vicdan özgürlüğünün sınırlanabileceğini ön-

görüyor. Her iki kararda da, okullarda başörtüsü takmaya getirilen yasaklamanın, Sözleşme'yi ihlal etmediği sonucuna varıldı. Dahlab kararında, AİHM, başörtüsünün kadın-erkek eşitliğine aykırı olduğunu belirtti.

Kalaç davasında, AİHM, Sözleşme'nin 9. maddesinin, belirli bir inanca dayanan her türlü davranışı korumadığını belirtti (1.7.1997). İngiltere'ye karşı açılan iki davada, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, iş gereksinimleri ve sağlık nedenleriyle din ve vicdan özgürlüğünün sınırlanmasını kabul etti. Bunlardan biri, Cuma günleri namaza gitmek için derse gelmeyen öğretmen, diğeri de başına türban taktığı için koruyucu motosiklet başlığı giymeyi reddeden siyah motosikletçi.

AİHM'nin 4. Dairesi'nin verdiği 29.6.2004 tarihli Leyla Şahin kararında, başörtüsü gibi dinsel sembollerin üniversite içinde takılmasına getirilen yasaklamanın Sözleşme'yi ihlal etmediği sonucuna varıldı. AİHM 4. Dairesi'nin bu sonuca varmak için kullandığı argümanlardan biri de çoğulculuktur. Üniversitelerin birçok inancı birlikte yaşayabileceği eğitim kurumları olmalarını sağlamak amacıyla, dinsel sembollerin takılmasına getirilen yasaklamayı AİHM Sözleşme'ye uygun gördü. Çoğulculuk, başkalarının haklarına saygı ve özellikle, kadın-erkek eşitliği değerlerinin öğretildiği ve uygulandığı yerlerde, dinsel sembollerin takılmasını ilgili makamların bu değerlere aykırı bulması anlaşılır bir şeydir. Leyla Şahin davası, AİHM Büyük Dairesi tarafından da onanarak kesinleşti.

Bireysel hak ve özgürlüklerle kültürel kimlikleri nasıl uzlaştıracamız? İkisinden de ödün vermeden bunu gerçekleştirebilir miyiz? Bir yandan evrensel, her bireye eşit olarak tanınan insan hakları, öte yandan çoğunluktan farklı etnik, dinsel ya da dinsel aidiyetler. Burada da iki düzey söz konusu: Birinci düzey, aynı haklara eşit olarak sahip olan, ortak değerleri, ortak bir siyasal kültürü benimseyen yurttaşlardan oluşan ortak alandır. İkinci düzey ise, bu ortak alanın farklılığa yer açmasını, buna saygı göstermesini, değişik bireysel özellikleri tanınmasını sağlayacak yeni bir yurttaşlık anlayışıdır. Bunu sağlayacak olan, Habermas'ın da belirttiği gibi, hukuksal alanda eşitliği koruyan tarafsız bir hukuk düzeninin var olmasıdır. Tarafsız hukuk düzeni, çok kültürlü toplumlardaki çeşitliliğin, farklı yaşam biçimlerinin güvencesidir. Böyle bir hukuk düzeni olmazsa, çoğunluğun kültürü, farklı kültürlere eşitlik tanımayarak onları ezebilir. Hukuk yoluyla, yukarıda değinilen iki düzeyi birleştirmek olanağı vardır.

AİHM'nin gerçekleştirmeye çalıştığı bundan farklı değil. Klasik liberal öğretiden esinlenen Sözleşme, evrensel, eşitlikçi temel hak ve özgürlüklere dayanıyor. Ancak, AİHM bu hak ve özgürlüklere ilişkin maddeleri giderek artan bir biçimde kültürel kimlikleri göz önünde tutarak uyguluyor. AİHM'nin bu uygulamasının dayandığı temel nokta, demokrasi ve onun gereği olan çoğulculuk ilkesidir. Bununla birlikte, AİHM'nin uygulamasının, kültürel kimlikleri hak düzeyine çıkardığı söylenemez. Sözleşmede yer almayan azınlık hakları için ayrı bir Sözleşme mevcuttur.

Ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan haklar ile Ulusal Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nde yer alan hakların aynı

derecede bağlayıcı yükümlülükler getirdiği ve aynı yaptırım gücüne sahip oldukları ileri sürülemez.

TÜRKİYE’DEKİ DURUM VE İNSAN HAKLARI DANIŞMA KURULU TECRÜBESİ

Kimlik ve insan hakları konusunda Türkiye’de en belirgin kararları, Anayasa Mahkemesi parti kapatma davaları vesilesiyle vermiştir. Kararlara bakıldığında, Anayasa Mahkemesi’nin yorum yaparken, evrensel hukukun temel kavramlarını göz ardı ettiğini ve dolayısıyla Türkiye’deki demokrasinin daha da zedelenmesine yol açtığını görüyoruz. Örneğin, 1994 tarihli DEP kararında; “sınırsız hakları sınırlı haklara, ulusun kendisi olmayı azınlık olmaya dönüştürmenin” anlamsız olduğunu söylerken, “negatif/bireysel hak” (bütün yurttaşlara verilen eşitlik hakları) ile “pozitif/grupsal hak” (yalnızca dezavantajlı yurttaşlara verilen artı haklar) ayrımını bilmezden gelmiştir. Mahkemenin bu ifadesi, çoğunluğa mensup yurttaşları birinci sınıf, azınlığa mensup yurttaşları ise, ikinci sınıf sayan niteliktedir.

Anayasa Mahkemesi, TEP kapatma kararında, önce farklı kimliklerin varlığından söz etmenin mümkün olduğunu söylemiş, ama hemen arkasından farklı kimlikler bulunduğunu söylemenin “zamanla bütünden kopma eğilimine” gireceğini ekleyerek eski tutumunu sürdürmüştür (1979/1.E, 1980/1.K). Bu tutum, Türkiye’de farklı etnik, dinsel, kültürel vb. kökenden kişilerin varlığının tanınmasının, devletin parçalanmasına yol açacağı korkusundan kaynaklanmaktadır.

Türkiye’de İnsan Hakları Danışma Kurulu (İHDK), 4643 sayılı yasa ile kuruldu. Yasanın amacı; “İnsan haklarına ilişkin olarak, ilgili devlet ve sivil toplum kuruluşları arasında iletişim sağlamak; insan haklarını kapsayan, ulusal ve uluslararası konularda danışma organı olarak görev yapmak”tır. Kamu kurumları ile insan hakları alanında çalışan demokratik kitle örgütü üyelerine ve insan hakları alanında çalışan uzmanlardan oluşan bu Kurul’un karma yapısı, Türkiye pratiği açısından çok önemli bir sürecin ilk adımı olacaktı. İHDK, insan haklarına dayalı bir hükümet politikasının oluşması, resmi ve sivil alanda birincil değer olarak insan haklarının korunması ve uygulamaya konulması açısından özel ve önemli bir görev yapacaktı. Ancak, ülkemizde yaşanan süreç, insan hakları kurullarının yasal planda oluşturulması ile bu yasaları yapma iradesine sahip olanların insan haklarına dayalı bir hukuk sisteminin gerekliliğini bizzat içselleştirilmelerinin ve yaşama geçirilmelerinin farklı iki durum olduğunu göstermiştir.

2003 – 2005 arasında yaşanan 2 yıllık süreçte, Türkiye’nin içeride ve dışarıda insan hakları imajının çok da parlak olmadığı belgelerle ve raporlarla ortaya konulmuştur. Bu tür kurulların bağımsız ve özerk yapıya kavuşturularak geliştirilmesi ve desteklenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Başbakanlığa bağlı olarak çalışan İHDK’nın sonunu getiren çalışma, “Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu” raporu olmuştur. Bu raporda, azınlık kavramının evrensel tanımı yapılmıştır. Keza Türkiye’de azınlık kavramı, tanımı ve kültürel haklar üzerinde durulmuştur.

Milletler Cemiyeti döneminden bu yana azınlık kavramının ölçütünün üçlü olduğu; bunların etnik, dilsel ve dinsel azınlıklar olduğu, Türkiye'nin Lozan'da bunların üçünü de kabul etmediği ve yalnızca gayrimüslim yurttaşların azınlık olduğunu, dolayısıyla uluslararası azınlık korumasından yalnızca gayrimüslimlerin yararlanabileceğini kabul ettiğini ortaya koymuştur.

Türkiye'de Lozan'ın dahi gerektiği gibi uygulanmadığı ve dolayısıyla Türkiye'nin bu kurucu antlaşmasının kimi hükümlerini dahi ihlal ettiği örneklerle belirtilmiştir. Lozan'da "gayrimüslim azınlık" ibaresine rağmen, uygulamada bu hakların yalnızca Ermeni, Musevi ve Rumlara tanındıkları ve diğer gayrimüslimlere (örneğin, Süryaniler için 40.maddedeki eğitim hakkı) tanınmadığı, keza Lozan Antlaşmasının III. kesimdeki hükümlere rağmen, bu gayrimüslimler dışındakilere uluslararası koruma olmaksızın getirilen hakların devlet tarafından görmezden gelindiği somut örneklerle ortaya konulmuştur.

Türkiye'de azınlıkları ve dolayısıyla kültürel hakları ilgilendiren mevzuat, ülkedeki azınlık kavramı ve haklarından daha kısıtlayıcı durumdadır. Bunun temel kaynağı ise, 1982 anayasasıdır. Anayasa'daki "Türkiye devletinin dili Türkçe"dir ibaresinin de anlaşılır olmadığı, çünkü devletin ancak resmi dilinin olacağı, bunun da ülkedeki yurttaşlar açısından, resmi olmayan işlemlerde ana dillerin konuşulması ve dillerde yayın yapılmasına engel olmaması gerektiği raporun yayımlandığı 2004 tarihinde vurgulanmıştır.

Rapor'da Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatmalarda farklı kimliklere kapalı olduğu, bu nedenle de Türkiye'de birçok partinin kapatıldığı daha o yıllarda tespit edilmiştir. Yine Yargıtay ve Danıştay'ın farklı kimliklere ve dillere mesafeli yaklaşması, hatta Türkiye'deki kimi yurttaşların "yabancı" olarak algılandıkları örneklerle ortaya konulmuştur. İnsan Hakları Danışma Kurulu bünyesindeki "Azınlık Hakları ve Kültürel Hakları Çalışma Grubu" nun raporu özetle üç eksene dayanmakta idi:

- 1) Eşitlik ilkesinin uygulanması ve ayrımcılık yapılmaması,
- 2) Genel olarak hak ve özgürlüklerin genişletilmesi,
- 3) Kültürel hakların mevzuat ve uygulama bakımından ilerletilmesi.

Ancak raporun yayınlanmasını izleyen günlerde, raporu okumadan değerlendirmeler yapan siyasetçiler, yine raporu okumadan ön yargılarla eleştiren kimi köşe yazarlarının sorumsuz beyanları ve suçlamaları ile gönüllü olarak görev yapan onlarca uzmanın, meslek mensubunun ve Sivil Toplum Örgütleri temsilcilerinin emeği aşağılanmıştır.

Türkiye'nin rapordaki bu tespitlere ve önerilere yıllar sonra ihtiyaç duyması da manidardır. İlgililer, yıllar sonra rapordaki önerilerin çoğunu uygulamaya geçirmek suretiyle, İHDK üyelerine ve özveri ile çalışan komisyon üyelerine özür ve teşekkür borçludurlar.

KAYNAKÇA

- 1) Maalouf ,A.(2004), Ölümçül Kimlikler. Çev. Aysel Bora.YKY.İstanbul
- 2) Balibar,E.&Wallerstein,I.(2007), Irk–Ulus–Sınıf / Belirsiz Kimlikler. Çev. Nazlı Ökten Metis.İst.
- 3) Türmen, Rıza, AİHM Açısından Kimlik ve İnsan Hakları, 24.11.2004
- 4) Kaboğlu, İ.Ö.& Akkurt, K. (2006) , İnsan Hakları Danışma Kurulu Raporları. İmge. Ankara
- 5) Oran,B.(2004), Türkiye’de Azınlıklar. İletişim .İstanbul.
- 6) Dutertre,G.(2003) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları. TBB –Av. Kons. Yay. Ankara
- 7) Doğru,O. (2008), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları. Legal Yay. İstanbul.
- 8) İnsan Hakları –Konferanslar. (2006) Ankara Barosu İnsan Hak.Merkz. Yay. Ankara
- 9) Kuçuradi,İ.&Peker,B.(2004). Elli Yıllık Deneyimlerin ışığında Türkiye’de ve Dünya’da İnsan Hakları.T.Felsefe Kurumu yayınları.Ankara
- 10)Fay,B. (2001), Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi – Çok Kültürlü Bir Yaklaşım Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay.